

УДК 343.359(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.33>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВЧИНЕНІ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВОГО СТАНОВИЩА: РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З 1991 РОКУ

Шаповал А.А.,

адвокатка,

аспірантка відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології

Інституту держави і права

імені В.М. Корецького НАН України

ORCID: 0009-0005-6208-8858

email: a.shapoval2028@gmail.com

Шаповал А.А. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності, вчинені шляхом використання службового становища: розвиток українського законодавства з 1991 року

У статті здійснено історико-правовий аналіз розвитку кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері господарської діяльності за період з 1991 року до сьогодні. Ретроспективний аналіз дозволив виявити закономірності криміналізації та декриміналізації діянь в умовах переходу від планової до ринкової економіки, а також простежити становлення відповідальності за використання службового становища при вчиненні господарських кримінальних правопорушень. Встановлено, що зміни до КК України 1960 року відображали пошук нової моделі охорони економічних відносин: від масштабної декриміналізації до поступового розширення переліку складів кримінальних правопорушень, у яких виокремлювалася службова особа як спеціальний суб'єкт та використання службового становища як способу вчинення протиправних діянь. Окремо досліджено первинну редакцію КК України 2001 року, ухвалення якого ознаменувало завершення реформування моделі кримінально-правової охорони ринкових економічних відносин. Встановлено сталість тенденції до диференціації відповідальності: чітке виокремлення службових (посадових) осіб і закріплення використання службового становища як способу вчинення та кваліфікуючої ознаки окремих складів. Доведено, що зміни до розділів КК України 1960 року та КК України 2001 року, присвячених кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, були найбільш динамічними порівняно з іншими розділами Особливої частини. Ґрунтуючись на аналізі законодавчих змін, внесених до відповідних розділів КК України 1960 року та КК України 2001 року, виокремлено п'ять етапів становлення кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері господарської діяльності з використанням службового становища: (1) 1991-2001 рр. – перехідний період, який характеризувався виключенням з Глави VI КК України 1960 року «радянських» складів злочинів та одночасною із встановленням кримінальної відповідальності за нові діяння у сфері господарської діяльності, а також поступовим впровадженням посадових осіб як спеціальних суб'єктів; (2) 2001 р. – період ухвалення КК України 2001 року та перезавантаження кримінального законодавства; (3) 2002-2010 рр. – період стабілізації кримінального законодавства з мінімальними змінами Розділу VII КК України 2001 року; (4) 2011-2013 рр. – період масштабної декриміналізації; (5) 2014 р. – дотепер – період євроінтеграції, що характеризується системним впровадженням кваліфікуючої ознаки «використання службового становища» до диспозицій статей Розділу VII КК України 2001 року та створенням Бюро економічної безпеки України як органу досудового розслідування, до підслідності якого перейшла більшість господарських злочинів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, закон про кримінальну відповідальність, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, економічні кримінальні

правопорушення, використання службового становища, службова особа, декриміналізація, Бюро економічної безпеки України.

Shapoval A.A. Criminal liability for economic offences committed through abuse of office: development of Ukrainian legislation since 1991.

The article provides a historical legal analysis of the evolution of criminal liability for economic crimes from 1991 to the present. The retrospective examination has revealed tendencies in the criminalisation and decriminalisation of acts during the transition from a planned to a market economy. It also traces the emergence of liability for the abuse of official position in the commission of economic offences. The study demonstrates that the amendments to the 1960 Criminal Code of Ukraine reflect a continuous effort to develop a new model for protecting economic relations. This process includes the decriminalisation of specific acts and the gradual expansion of the list of criminal offences where an official is identified as a special subject, with the abuse of office being recognised as a means of committing such offences. The initial edition of the 2001 Criminal Code of Ukraine, which marked the completion of the reform of the criminal law model for protecting market economic relations, is analysed separately. The principles of the 2001 codification are examined, including the structural reorganisation of crime compositions and the abandonment of prohibitions that protected the socialist economic system. The study highlights the stability of the trend toward differentiating liability, particularly the clear distinction of officials and the establishment of the abuse of official position as either a method of commission or a qualifying feature in certain offences. Amendments to the 1960 Criminal Code of Ukraine and the 2001 Criminal Code of Ukraine regarding economic offences are shown to be the most dynamic changes compared to other sections of the Special Part. Based on the analysis of legislative amendments to the relevant sections of the 1960 Criminal Code of Ukraine and the 2001 Criminal Code of Ukraine, five stages in the development of criminal liability for economic offences committed through office abuse have been identified: (1) 1991-2001 – a transitional period marked by the repeal from Chapter VI of the 1960 Criminal Code of Ukraine of “Soviet-era” offence provisions and the simultaneous establishment of criminal liability for new acts in the sphere of economic activity, as well as the gradual introduction of officials as special subjects of the crime; (2) 2001 – the adoption of the 2001 Criminal Code of Ukraine and a reset of the criminal legislation; (3) 2002-2010 – a stabilisation period for criminal law, with limited amendments to Section VII of the 2001 Criminal Code of Ukraine; (4) 2011-2013 – a period of large-scale decriminalisation; (5) 2014-present – a phase of European integration, characterised by the systematic introduction of “abuse of office” as a qualifying feature into the articles of Section VII of the 2001 Criminal Code of Ukraine, as well as the establishment of the Bureau of Economic Security of Ukraine as the pre-trial investigation body, transferring the majority of economic crimes to its jurisdiction.

Key words: criminal liability, legislation on criminal liability, economic offences, economic crimes, abuse of office, official, decriminalisation, Bureau of Economic Security of Ukraine.

Постановка проблеми. За допомогою ретроспективного дослідження кримінального законодавства можливо насамперед виявити закономірності криміналізації та декриміналізації тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Аналіз ключових змін, внесених до закону про кримінальну відповідальність дозволяє виявити загальні тенденції та простежити розвиток як окремих кримінально-правових норм, так і підходів законодавця до охорони суспільних відносин у контексті соціально-економічних трансформацій кінця ХХ століття.

При цьому розділі Кримінального кодексу України, введеного в дію з 01 квітня 1961 року Законом Української РСР від 28 грудня 1960 року (далі – КК України 1960 року) та Кримінального кодексу від 05 квітня 2001 року (далі – КК України 2001 року), присвячені господарським злочинам, зазнали найбільших змін, порівняно з іншими розділами. Інтенсивність оновлення нормативного наповнення зазначених розділів пов’язана з тим, що, починаючи з 1991 року, відбувся як докорінний перехід від радянської командно-адміністративної системи до ринкової економіки, так і пошук законодавцем оптимальної моделі кримінально-правової охорони економічних відносин. Унаслідок цього відбулося принципове переосмислення підходів до охорони господарських відносин та становлення нових форм відповідальності як за господарські злочини загалом, так і щодо діянь, вчинених з використання службового становища зокрема.

У зв’язку з цим метою статті є аналіз становлення та тенденцій розвитку кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності, вчинені шляхом використання службового становища, починаючи з 1991 року.

Стан опрацювання проблематики. Становлення та розвиток кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності досліджувалося Андрушком П.П., Дудоровим О.О., Дунасом М.О., Киричком В.М., Мовчаном Р.О., Перепелицею О.І., Стрельцовим Є.Л., Тацієм В.Я., Чернявським С.С., Волинцем Р.А. та іншими.

Виклад основного матеріалу. На початку 1990-х років Україна опинилася в умовах значних соціально-економічних та політичних трансформацій, що зумовило потребу адаптації законодавства, у тому числі й законодавства про кримінальну відповідальність. Вирішуючи питання криміналізації та декриміналізації діянь у сфері господарської діяльності, законодавець насамперед прагнув забезпечити узгодженість норм із положеннями ключових нормативно-правових актів того періоду: Концепцією переходу УРСР до ринкової економіки від 01 листопада 1990 року [1], Закону України «Про власність» від 07 лютого 1991 року № 697-ХІІ [2], Закону України «Про підприємництво» від 07 лютого 1991 року № 698-ХІІ [3], та іншими базовими нормативно-правовими актами, які мали сформувавши в Україні правове підґрунтя для ринкової економічної системи.

Водночас протягом 1990-х років залишався чинним КК України 1960 року, розроблений відповідно до радянської правової моделі. Кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності була присвячена Глава VI (ст. ст. 147-163¹ КК України 1960 року), нормативне наповнення якої вирізнялося змістовною еклектичністю та відсутністю єдиного підходу до визначення сутності об'єкта кримінально-правової охорони. Хоч радянська доктрина і визначала як об'єкт господарських злочинів господарство [4, с. 15; 5 с. 435] або інтереси народного господарства [6, с. 4; 5 с. 435], згадана глава КК України 1960 року охоплювала також і кримінальні правопорушення у сферах охорони навколишнього природного середовища, прав споживачів, службової діяльності тощо. Відтак, з огляду на специфіку радянської планово-адміністративної економічної системи, до Глави VI включалися кримінальні правопорушення з неоднорідними родовими об'єктами, єдиним критерієм систематизації яких був їхній зв'язок, переважно лише опосередкований, із господарськими правовідносинами. Крім того, ряд кримінальних правопорушень, які сучасне законодавство відносить до сфери господарської діяльності, у КК України 1960 року розташовувались у Главі I «Державні злочини». Йдеться, зокрема, про контрабанду (ст. 70-70¹ КК України 1960 року), виготовлення або збут підроблених грошей, цінних паперів (ст. 79 КК України 1960 року) та порушення правил про валютні операції (ст. 80 КК України 1960 року) [7].

Аналіз норм КК України 1960 року свідчить, що на момент проголошення Україною незалежності серед усіх кримінальних правопорушень у Главі VI лише два склади злочину, передбачені ст. 155³ (порушення правил торгівлі) та ч. 2 ст. 154 (спекуляція), включали використання службовою особою службового стану як елемент об'єктивної сторони. Крім того, вказана кваліфікуюча ознака також містилася і у ст. 70 КК України 1960 року [7].

Перші зміни до Глави VI були пов'язані з декриміналізацією, зокрема відповідно до Закону України від 07.07.1992 № 2547-ХІІ було виключено такі статті: 147¹ (приписки та інші перекручення звітності про виконання планів), 150 (заняття приватнопідприємницькою діяльністю), 151 (комерційне посередництво), 152 (незаконна переуступка жилого приміщення та стягання квартирної плати понад установлений розмір), ч. 4 ст. 154 (дрібна спекуляція, вчинена особою, яка двічі протягом року піддавалась адміністративному стягненню за такі ж дії), ст. 154¹ (скупка для згодовування або згодовування худобі і птиці хліба та інших хлібопродуктів), 155⁴ (незаконний відпуск бензину або інших паливно-мастильних матеріалів), 156¹ (порушення правил торгівлі спиртними напоями) [8].

Виключення з КК України 1960 року окремих складів злочину, зокрема заняття приватнопідприємницькою діяльністю та комерційного посередництва, вказує на початок лібералізації економічної діяльності та переосмислення кримінально-правової політики держави на початку 1990-х років. Відмова від притягнення до кримінальної відповідальності за перелічені вище діяння одночасно демонструє зміну ідеологічної парадигми в економіці та спрямованість державної політики на підтримку ринкових відносин.

У контексті необхідності охорони нових економічних відносин в умовах становлення незалежної України із середини 1990-х чітко простежується тенденція до розширення переліку господарських злочинів. Зокрема, після включення до ст. 148² (ухилення від сплати податків з підприємств і організацій) Законом України від 26 січня 1993 № 2936-ХІІ [9], вже наступного року – Законом України від 28 січня 1994 року № 3888-ХІІ КК України 1960 року було доповнено низкою нових складів злочинів, які відображали реалії ринкової економіки. До них належали такі статті: 148³

(порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю), 148⁴ (фіктивне підприємництво), 148⁵ (шахрайство з фінансовими ресурсами), 148⁶ (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю), 148⁷ (розголошення комерційної таємниці) 148⁸ (порушення порядку випуску (емісії) цінних паперів), 155⁷ (зговір про фіксування цін), 156² (приховування банкрутства) та 156³ (фіктивне банкрутство) [10].

Крім того, з 1994 року до Глави VI КК України 1960 року поступово впроваджується службова особа підприємства, установи, організації та посадова особа суб'єкта підприємницької діяльності як суб'єкти злочинів, передбачених ст. 148² та ст. ст. 148⁵, 148⁸, 156², 156³ та 162¹ КК України 1960 року відповідно.

Важливо зауважити, що Законом України від 11 липня 1995 року № 282/95-ВР у зв'язку з редакцією Глави VII «Посадові злочини» було здійснено уніфікацію понять та замінено поняття «службова особа» на «посадова особа» у КК України 1960 року, Кримінальному процесуальному кодексі України, ухваленому 28 грудня 1960 року та Кодексі України про адміністративні правопорушення, ухваленому 07 грудня 1984 року (далі – КупАП) [11]. Однак змістовне наповнення цього поняття залишилося незмінним. Посадовими особами, як і раніше під службовими, вважалися представники влади та особи, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки на підприємствах незалежно від форм власності.

Надалі тенденція до ревізії Глави VI зберігалася, й КК України 1960 року було доповнено ст. 155⁸ (протидія законній господарській діяльності), ст. 156⁴ (доведення до банкрутства) та ст. 155⁹ (порушення встановленого порядку промислової переробки або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів) Законами України від 20 листопада 1996 року № 530/96-ВР [12], від 30 червня 1999 року № 784-XIV [13] та від 20 квітня 2000 року № 1685-III [14] відповідно. При цьому протягом 1990-х років єдиним складом злочину, у якому вчинення злочину посадовою особою з використанням посадового становища було кваліфікуючою ознакою, залишався передбачений ч. 3 ст. 155⁸ КК України 1960 року [12].

Крім того, попри поступове наповнення КК України 1960 року нормами, спрямованими на охорону господарської діяльності, його загальна структура залишалася незмінною. Так, хоч законодавець і криміналізував приховування валютної виручки (ст. 80¹ КК України 1960 року) [14], порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 80³ КК України 1960 року) та видання нормативних актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (ст. 80⁴ КК України 1960 року), вчинені посадовою особою, перелічені злочини були поміщені до Глави I «Злочини проти держави» [16].

Загалом внесені до КК України 1960 року зміни відображають два ключові аспекти розвитку кримінального законодавства. По-перше, вони демонструють перехідний етап в розвитку, коли держава поступово формувала правові механізми для охорони нових економічних відносин. По-друге, ці зміни засвідчили якісне оновлення змісту кримінальної відповідальності за вчинення господарських злочинів, зокрема її переорієнтацію на сучасні виклики, зокрема на протидію правопорушенням у сфері підприємництва, податків, фінансів тощо.

Однак варто критично оцінювати ефективність цих змін. Фрагментарний характер законодавчих новацій, відсутність системного підходу та збереження застарілої структури КК 1960 року не дозволили створити дієву систему кримінально-правової охорони ринкових економічних відносин. Це і зумовило необхідність ухвалення принципово нового закону про кримінальну відповідальність. Натомість поступове впровадження посадових осіб як окремих суб'єктів господарських злочинів у Главу VI КК України 1960 року відображало прагнення законодавця врахувати вплив цих осіб на діяльність суб'єктів господарювання та створити механізм притягнення їх до кримінальної відповідальності у нових економічних умовах.

Саме ухваленням КК України 2001 року завершилося реформування кримінального законодавства. Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» містив 37 статей (ст.ст. 199-235) та охоплював різноманітні господарські правопорушення: зайняття забороненими видами господарської діяльності, фіктивне підприємництво, легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом тощо [17]. Зрозуміло, що з огляду на нові економічні реалії, до КК 2001 року не було включено жодну із заборон, за допомогою яких раніше забезпечувалася кримінально-правова охорона соціалістичної системи господарювання [18, с. 219].

При цьому законодавець переглянув структуру закону про кримінальну відповідальність, зокрема до злочинів у сфері господарської діяльності було віднесено деякі правопорушення, які

раніше розглядалися як злочини проти держави. Йдеться насамперед про контрабанду (ст. 201 КК України 2001 року), виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів (ст. 199 КК України 2001 року), порушення законодавства про бюджетну систему (ст. 210 КК України 2001 року). Натомість інші правопорушення, зокрема незаконне полювання, порушення ветеринарних правил, незаконне видобування корисних копалин та ін. перестали вважатися злочинами проти господарської діяльності та були поміщені до Розділу VIII «Злочини проти довкілля».

Разом з тим, у межах Розділу VII КК України 2001 року ряд складів злочинів містить вказівку як на певний суб'єктний склад, так і специфічний спосіб вчинення. Зокрема, ст.ст. 207 (ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), 208 (незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків), 210 (порушення законодавства про бюджетну систему України), 211 (видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку), 212 (ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів), 218 (фіктивне банкрутство), 219 (доведення до банкрутства), 220 (приховування стійкої фінансової неспроможності), 221 (незаконні дії у разі банкрутства), 223 (порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів) та 230 (порушення антимонопольного законодавства) вказують на службову особу як спеціального суб'єкта вчинення. Натомість ч. 3 ст. 206 (протидія законній господарській діяльності) та ч. 2 ст. 234 (незаконні дії щодо приватизаційних паперів) передбачають вчинення правопорушень шляхом використання службового становища [17]. Аналіз вказаних норм КК України 2001 року свідчить про сформовану тенденцію: законодавець чітко виділяє службових осіб як окрему категорію суб'єктів та передбачає використання службового становища як спосіб вчинення та кваліфікуючу ознаку для окремих діянь.

Важливо зауважити, що у КК України 2001 року законодавець повернувся до використання поняття «службова особа», закріпивши його визначення у примітці до ст. 364. Надалі Законом України від 07 квітня 2011 року № 3207-VI [19] було закріплене визначення цього поняття у загальній частині КК України 2001 року, у зв'язку з чим примітка до ст. 364 КК України 2001 року була приведена у відповідність із нормою ч. 3 ст. 18 України 2001 року.

Протягом 2001-2008 рр. Розділ VII КК України 2001 року зазнав незначних змін, які полягали у доповненні його статтями, присвяченим порушенню законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 2031), умисному порушенню вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом (ст. 2091), ухиленню від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 2121) та розголошенню або використанню неоприлюдненої інформації про емітента або його цінні папери (ст. 2321) [20; 21; 22; 23]. Вказаний період характеризується відносною стабільністю кримінального законодавства у сфері господарської діяльності, що свідчить про відповідність обраної у 2001 році моделі кримінально-правової охорони економічних відносин потребам суспільства на той момент.

Надалі у 2011 році відбулася наймасштабніша редакція Розділу VII: на підставі Закону України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI із КК України було виключено 16 статей, зокрема ст. ст. 202 (порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю), 203 (зайняття забороненими видами господарської діяльності) 207 (ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), 208 (незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків), 214 (порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння), 215 (підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків), 217 (незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма), 218 (фіктивне банкрутство), 220 (приховування стійкої фінансової неспроможності), 221 (незаконні дії у разі банкрутства), 223 (порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів), 225 (обман покупців та замовників), 226 (фальсифікація засобів вимірювання), 228 (змова про зміну чи фіксування цін або примушування до їх змін чи фіксування), 234 (незаконні дії щодо приватизаційних паперів) і 235 (недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств та їх подальшого використання) [24]. Крім того, до КУпАПу було додано низку адміністративних правопорушень, що фактично дублювали формулювання диспозицій статей, вилучених з КК України 2001 року.

Декриміналізація перелічених вище діянь була насамперед зумовлена неефективністю багатьох норм, вилучених із Розділу VII Особливої частини КК України [17, с. 238].

Протягом 2011-2013 рр. продовжується впровадження використання службового становища як способу вчинення злочину, зокрема до диспозицій ст. 2051 (підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців), 2062 (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації) та інших [25]. Останні склади кримінальних правопорушень, якими був доповнений Розділ VII КК України 2001 року, також містять використання службового становища як кваліфікуючу ознаку. Йдеться насамперед про ч. 2 ст. 2011, ч. 2 ст. 2012, ч. 2 ст. 2013 та ч. 2 ст. 2014 КК України 2001 року [26]. Ці новели свідчать про намір законодавця посилити відповідальність за кримінальні правопорушення в сфері господарської діяльності, визнаючи їх підвищену суспільну небезпечність, та ефективніше протидіяти економічним злочинам, зокрема вчиненим службовими особами.

У контексті оптимізації системи боротьби з економічними кримінальними правопорушеннями у 2021 році було створено Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України). До підслідності зазначеного органу досудового розслідування було віднесено більшість складів правопорушень у сфері господарської діяльності, зокрема передбачених ст.ст. 199, 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 КК України 2001 року [26; 27].

Насамкінець варто ще раз підкреслити, що норми Глави VI КК України 1960 року та Розділ VII КК України 2001 року були одними з найдинамічніших та відображали соціально-економічні та політичні трансформації в Україні, тому викладений у цій статті історико-правовий аналіз становлення та розвитку кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері господарської діяльності, вчинених шляхом використання службового становища, не претендує на вичерпність.

Висновки. Трансформація кримінального законодавства України з 1991 року відображає складний процес адаптації правової системи до ринкових економічних відносин. Перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки супроводжувався докорінною зміною концептуальних засад кримінально-правової охорони господарських відносин, що відобразилося у масштабній декриміналізації «радянських» складів злочинів та одночасній криміналізації нових форм господарських правопорушень.

Аналіз законодавчих змін засвідчив сталу тенденцію до диференціації кримінальної відповідальності залежно від суб'єктного складу. Поступове впровадження службових осіб як спеціальних суб'єктів та закріплення використання службового становища як способу вчинення злочину та кваліфікуючої ознаки демонструє усвідомлення законодавцем підвищеної суспільної небезпечності господарських злочинів, вчинених особами, які мають владні чи організаційно-розпорядчі повноваження.

На підставі аналізу ключових змін кримінального законодавства можна виокремити такі етапи становлення кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері господарської діяльності, вчинених з використанням службового становища: 1) 1991-2001 рр. – перехідний період, що характеризувався виключенням із Глави VI КК України 1960 року «радянських» складів злочинів та одночасним встановленням кримінальної відповідальності за нові діяння у сфері господарської діяльності, а також поступовим впровадженням посадових осіб підприємств, установ, організацій та суб'єктів підприємницької діяльності як спеціальних суб'єктів господарських злочинів (ст. ст. 148², 148⁵, 148⁸, 156², 156³, 162¹ КК України 1960 року); 2) 2001 р. – період ухвалення КК України 2001 року та формування моделі кримінально-правової охорони відносин у сфері господарської діяльності з чітким виділенням службових осіб як спеціальних суб'єктів в 11 статтях Розділу VII КК України 2001 року (ст.ст. 207, 208, 210, 211, 212, 218, 219, 220, 221, 223, 230) та запровадженням «використання службового становища» як способу вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 206 та ч. 2 ст. 234 КК України 2001 року; 3) 2002-2010 рр. – період стабілізації закону про кримінальну відповідальність, коли законодавчі зміни мали обмежений характер та не зачіпали кримінально-правових норм, які встановлювали відповідальність службових осіб за вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності шляхом використання службового становища; 4) 2011-2013 рр. – період масштабної декриміналізації, яка проявилася у вилученні низки складів кримінальних правопорушень з Розділу VII КК України 2001 року і перенесенні частини діянь у площину адміністративної відповідальності, а також подальше впровадження використання службового становища як способу вчинення кримінально-караних діянь; 5) 2014-дотепер – період євроінтеграції, для якого характерні створення БЕБ Укра-

їни як органу досудового розслідування, до підслідності якого перейшла більшість господарських злочинів, та системне закріплення «використання службового становища» як способу вчинення кримінальних правопорушень до диспозицій статей Розділу VII КК України 2001 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція переходу УРСР до ринкової економіки від 01 листопада 1990 року: Концепція від 01.11.1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001460-90#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Про власність: Закон України від 07.02.1991 № 697-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Про підприємництво: Закону України від 07.02.1991 № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Тацій В.Я. Відповідальність за господарські злочини: Об'єкт та система. Харків: Вища школа. Вид-во Харк. ун-та, 1984. 231 с.
5. Харитонов С.О. Система кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Право і суспільство. 2023. № 6. С. 434-438. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/63.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
6. Сташис В.В. Господарські злочини за радянським кримінальним право. Х. : Харк. юрид. ін-т, 1971. 58 с.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 № 8249/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.07.1992 № 2547-XII (редакція, чинна станом на 07.07.1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-12/ed19920707#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
9. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 26.01.1993 № 2936-XII (редакція, чинна станом на 26.01.1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2936-12/ed19930126#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
10. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України від 28.01.1994 № 3888-XII (редакція, чинна станом на 28.01.1994). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3888-12/ed19940128#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
11. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб: Закон України від 11.07.1995 № 282/95-ВР (редакція, чинна станом на 11.07.1995). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282/95-%D0%B2%D1%80/ed19950711#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
12. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України Закон України від 20.11.1996 № 530/96-ВР (редакція, чинна станом на 20.11.1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530/96-%D0%B2%D1%80/ed19961120#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
13. Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство»: Закон України від 30.06.1999 № 784-XIV (редакція, чинна станом на 30.06.1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-14/ed19990630#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення боротьби з незаконним виробництвом та обігом спирту етилового, коньячного, плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 20.04.2000 № 1685-III (редакція, чинна станом на 20.04.2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1685-14/ed20000420#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
15. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 28.01.1993 № 2947-XII (редакція, чинна станом на 28.01.1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-12/ed19930128#Text> (дата звернення: 14.10.2025).

16. Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо посилення боротьби з порушеннями бюджетного законодавства: Закон України від 07.10.1997 № 552/97-ВР (редакція, чинна станом на 07.10.1997). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552/97-%D0%B2%D1%80/ed19971007#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція, чинна станом на 05.04.2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
18. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися зі стратегією розвитку. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 2(5). С. 215–263.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI (редакція, чинна станом на 07.04.2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17/ed20110407#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
20. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування: Закон України від 17.01.2002 № 2953-III (редакція, чинна станом на 17.01.2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2953-14#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
21. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 16.01.2003 № 430-IV (редакція, чинна станом на 16.01.2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-15#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 17.11.2005 № 3108-IV (редакція, чинна станом на 17.11.2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3108-15> (дата звернення: 14.10.2025).
23. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV (редакція, чинна станом на 23.02.2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/ed20060223#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI (редакція, чинна станом на 15.11.2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 10.10.2013 № 642-VII (редакція, чинна станом на 10.10.2013). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
26. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
27. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 17.11.2021 № 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n74> (дата звернення: 14.10.2025).